

ELSŐ SZAKASZ

Életérzések, ifjúkorom hónapjai

Ah, élni, élni mily pompás, szép, magasztos! „Létünk, te édes megszokásunk!” – kiált fel ama németalföldi hős a tragédiában.¹ Ahogy jómagam is, de nem miként a hős, a fájó pillanatban, midőn válnia kell a léttől – nem! –, hanem abban a percben kiáltok fel így, amikor épp áthat teljes gyönyörével az a gondolat, hogy mindenestül beléestem abba az édes szokásba, és eszem ágában sincs valaha is újra leszokni róla. Úgy vélem ugyanis, hogy az a szellemi erő, az az ismeretlen hatalom, vagy nevezük bárminek a fölöttünk uralkodó princípiumot, mely bizonyos mértékig hozzájárulásom nélkül kényszerítette rám a mondott szokást, semmiképp sem lehet rosszindulatúbb annál a barátságos férfinál, akinek szolgálatába álltam, és aki, ha elibém tesz egy tál halat, sosem húzza el épp akkor az orrom elől, amikor a legjobban ízlik.

Ó, Természet, szent, dicső Természet! Mint áramlik át felindult keblemen minden kéjed, minden mámorod, mint lehel körül rejtelmesen susogó lélegzeted! Az éj kissé hűvös, én pedig... de fennkölt lelkesedésemet nem mindenki érti meg, aki olvassa, vagy nem olvassa ezt, mert hisz nem

ismerheti magas álláspontomat, ahová felszárnyaltam! A „felmásztam” pontosabb lenne, de a költők nem beszélnek a lábukról, még ha négy volna is nekik, mint nekem, hanem csak a szárnyukról, jóllehet az nem is nőtt hozzájuk, hanem csupán egy ügyes gépész szerkezete. Fölém a tág, csillagos ég boltozódik, a telihold szikrázón szórja rám sugarát, s köröttem tetők és tornyok, tüzes ezüsthényben! Alattam az utcákon mind jobban és jobban csillapul a lármas forgatag, mindegyre csöndesebb az éj – felhők vonulnak –, félénk szerelmi panaszát turbékoló, magányos galamb repdes a templomtorony körül! Mi lenne, ha a kedves kicsike felém közelednék? Csodás izgalom fog el, ellenállhatatlan erővel ragad magával valamiféle rajongó étvágy! Ó, ha ideszállna ő, az édes kegyes, szerelemtől beteg, szívemre szorítanám, el sem engedném többé – hah, beröppen amoda a galambdúcba, a csalfa, s én hoppon maradok itt a tetőn! Mily ritka is e silány, megátalkodott, szeretetlen korban a lelkek igaz együttérzése.

Hát olyan nagy valami a két lábon egyenesen járás, hogy a magát embernek nevező faj uralmat követelhet mindannyiunk felett, akik biztosabb egyensúllyal négy lábon járunk? De hát tudom, ők nagyra vannak azzal a micsodával, ami állítólag a fejükben székel, s amit értelemnek hívnak. Én nem tudok magamnak helyes fogalmat alkotni róla, hogy mit értenek ezen, de annyi bizonyos: ha – ahogy uram és pártfogóm elejtett szavaiból következtethetek rá – az értelem nem más, mint a tudatos cselekvésre és arra való képesség, hogy ne kövessünk el ostoba csínyeket, akkor egyetlen emberrel sem cserélnék. Egyáltalán: azt hiszem, a tudathoz csak hozzászokunk, de az életet úgy éljük át, és életre úgy jövünk, hogy: magunk sem tudjuk, miként. Legalábbis én így jártam, s amint hallom, nincs a földön ember, aki tapasztalatból tudná, hogyan és hol született, erről csak a hagyomány révén tud, s az ráadásul gyakran

nagyon bizonytalan. Városok versengenek egy-egy híres ember születéséért, s ilyenformán, mivel én magam semmi perdöntőt sem tudok róla, mindörökké kétes marad, vajon a pincében, a padláson, avagy a faskamrában láttam-e meg a napvilágot, azazhogy inkább nem láttam meg, hanem engem látott meg a világon drága mamám. Mert – fajtánkra jellemzően – szememet fátyol borította. Csak homályosan emlékszem bizonyos körülöttem felhangzó, morgó, prüssző hangokra; szinte akaratlanul is ilyen hangokat hallatok, ha elfut a méreg. Már világosabb és csaknem teljes öntudattal egy puha falú, igen szűk edénybe zárva eszmélek föl, itt alig bírok lélegzetet venni, s ínségemben és szorongásomban siralmas jajkiáltásra fakadok. Éreztem, hogy valami benyúl az edénybe, nem éppen gyöngéden megmarkol, s ez alkalmat adott rá, hogy érezzem és kifejtsem azt az első bámulatos erőt, amivel a Természet megáldott. Puha, párnás mellső mancsomból kiugrattam éles, fürge karmaimat, s belevájtam abba, ami megmarkolt, s ami, mint később megtanultam, csakis emberi kéz lehetett. A kéz erre kiemelt az edényből, ledobott, s mindjárt két heves ütést is éreztem orcáimon, ahol most, elmondhatom, tekintélyes bajusz meredezik. Mancsomnak ez az izomjátéka – utólag így ítélem meg – sebet ejtett a kézen, s az lekent nekem két pofont; így szereztem első tapasztalatomat az erkölcsi okról és okozatról, s ugyancsak valami erkölcsi ösztön készítetett rá, hogy karmaimat éppoly gyorsan behúzzam, mint ahogy kieresztettem. Ezt a karombehúzást később jogosan minősítették a legnagyobb jóindulat és kedvesség aktusának, s a „bársonypacsi” névvel jelölték.

Amint mondtam volt, a kéz újra ledobott a földre. Majd hamarosan megint nyakon ragadott, lenyomta a fejemet, úgyhogy orrocskám valami folyadékba ért; ebbe – magam sem tudom, hogyan jöttem rá, afféle ösztön lehetett – beleszürcsöltem, s különös jó érzés áradt el bennem.

Ma már tudom: édes tejet élveztem, éhes voltam, s mert ittam, jóllaktam. Legelső morális leckém után így kezdődött meg testi kiképzésem.

Aztán megint, de most gyengédebben, mint az imént, megfogott a kéz, s letett egy meleg, puha vacokba. Egyre jobban éreztem magamat, s e jó érzésemet ki is nyilvánítottam azzal a sajátos, csak az én fajtámra jellemző hanggal, amire az emberek azt a meglehetősen helytálló kifejezést használják, hogy: „dorombolás”. Így haladtam óriási léptekkel előre életrevalóvá nevelődésemben. Micsoda előny, milyen drága ajándéka is az égnek, hogy testi-lelki jó érzésünket ki tudjuk fejezni hanggal és mozdulattal! Eleinte morogtam, majd kibontakozott az az utánozhatatlan tehetségem, hogy a legkecsesebb karikákba tekergessem a farkamat, aztán csodálatos képességem, hogy az egyetlen „miaú” szócskával a legsokszínűbb árnyalatokban fejezhessem ki örömet, fájdalomat, gyönyörömet és elragadtatásomat, félelmemet és kétségbeesésemet, egyszóval minden érzelmemet és szenvedélyemet. Ugyan mit ér az emberi beszéd a magunk megértetésének e legeslegegyszerűbb módjához képest? De folytassuk eseményekben gazdag ifjúságom figyelemre méltó, tanulságos történetét!

Mély álomból ébredtem, s megrettentem a rám áradó vakító fénytől – szememről lehullt a fátyol, láttam!

Mielőtt megszokhattam volna a fényt, kiváltképp pedig a szemem elé táruló tarka mindenfélét, több ízben is iszonyú nagyot tüsszentettem, de közben nemsokára oly kitűnően beletanultam a látásba, mintha már huzamosabb ideje egyvégtében gyakoroltam volna.

Ó, a látás! Csodás, nagyszerű szokás ez, olyan szokás, hogy nélküle bizony vajmi nehezen tarthatnánk fenn magunkat a világban! Szerencsések azok a nagy tehetségek, akik oly könnyen sajátítják el a látást, ahogy én!

Mi tagadás, kissé azért mégiscsak megijedtem, s ugyan-

úgy feljajdultam, mint azelőtt abban a szűk edényben. Tüstént megjelent egy keszeg kis öregember; sosem felejttem el, mert kiterjedt ismeretségi köröm ellenére sem láttam többé senkit, aki olyan lett volna, mint ő volt, vagy akár csak hasonlított is volna reá. A fajtámbeliek közt sűrűn előfordul, hogy ennek vagy annak a férfiúnak fehér-fekete foltos bundája van, de emberben ritkán találkozunk olyanal, akinek hófehér a haja és hollófekete a szemöldöke; s az én nevelőm ilyen volt. Ez a férfi otthon rövid, rikító sárga hálóköntöst viselt, ettől megijedtem, s amennyire akkori gyámoltalanságomban sikerült, lemásztam a puha párnáról, és eloldalogtam. A férfi lehajolt hozzám, mozdulata barátságosnak látszott, s bizalommal töltött el. Megfogott; óvakodtam karmaim izomjátékától, a karmolás és az érte járó verés képzete magától összekapcsolódott, s valóban, a férfi jót akart nekem, mert egy tányér édes tej elé ültetett; möhön föllefetyeltem a tejet, s ennek ő láthatóan nagyon örült. Sokat beszélt hozzám, de nem értettem meg, mivel akkoriban még mint ifjú, tapasztalatlan, kotnyeles kandúrka, nem értettem az emberi nyelvet. Pártfogómról különben sem sokat mondhatok. De az biztos, hogy nyilván sok mindenhez értő, a tudományokban és művészetekben igen jártas férfiú volt, mert látogatói (köztük olyanokat is láttam, akik épp ott, ahol a Természet az én bundámba sárgás foltot rajzolt, vagyis a mellükön, csillagot vagy keresztet viseltek) kivételes udvariassággal bántak vele, sőt olykor némi riadt hódolattal, akárcsak én később Skaramuzzal, az uszkárral; nem is szólították másként, csak: „mélyen tisztelt, drága, nagyra becsült Ábrahám mesterem”-nek! Csupán ketten hívták őt egyszerűen „Kedvesem”-nek. Egy magas, szikár, papagájzöld nadrágos és fehér selyemharisnyás férfi s egy igen dundi, kis, fekete hajú asszony, akinek minden ujjja tele volt gyűrűvel. Az az úr azonban állítólag herceg, a nő viszont egy zsidó hölgy volt.

Előkelő látogatói ellenére Ábrahám mester egy parányi, magasan fekvő szobácskában lakott, úgyhogy első sétáimkor kényelmesen juthattam ki az ablakon át a tetőre és a padlásra.

Hát persze! Nyilván a padláson szülehettem! El a pincével, el a fáskamrával! A padlás mellett döntök! Éghajlat, haza, erkölcsök, szokások, mily kitörölhetetlen a hatásuk, igen, mennyire csak ezek hatnak a világpolgár testi és lelki kialakulására! Honnét ömlik lelkembe eme fennkölt-ség, ez a magasztos magasságokba törő, leküzdhetetlen vágy? Honnét ered bámulatosan ritka mászáskészségem, a legmerészebb, legzseniálisabb ugrásoknak ez az irigylésre méltó művészete? Hah! Édes mélabú tölti bé keblemet! Hatalmas erővel támad föl bennem a vágy a honi padlás után! Néked szentelem könnyűimet, ó, szépséges hazám, néked e fájdalmasan ujjongó miaút! Téged tisztellek meg ezekkel az ugrásokkal, szokellésekkel: erény lappang bennük s hazafiúi hév! Te, ó, padlás, te adsz nékem bőven, bőkezűen egérkéket; no meg pár szál kolbászt, egy-két oldalzalonnát is el lehet csenni a kéményből, sőt elcsíphetünk jó néhány verebet is, és elvtve egy-egy galambocskát is megleshetünk. „Fennen lobogsz, ó, hazaszeretet!”⁷

De tekintettel az én...

[Sp.]

... és nem emlékszik rá, fenséges uram, miféle nagy vihar⁸ tépte le és sodorta a Szajnába az ügyvéd fejéről kalapját, amikor éjnek idején a Pont-Neufön⁹ ment keresztül? Valami efféle olvasható Rabelais-nál, de hát voltaképp nem is a vihar fosztotta meg az ügyvédet kalapjától, amelyet – miközben köpenye a szelek játékának prédája lett – erősen a fejébe nyomott, hanem hangos kiáltással: „Nagy szél fúj, uram!” – egy arra futó gránátos tépte ki az ügyvéd gyorsan parókájára szorított keze alól a finom hódászor ka-

lapot, és nem is ez a hódászor kalap sodródott le a Szajna hullámaiba, hanem valójában a katona ócska kalpagját röpítette a nedves halálba a viharos szél. Mármost, azt is tudja, kegyelmes uram, hogy abban a pillanatban, midőn az elképedt ügyvéd megtorpant, egy másik katona rohant mellette el, ugyanúgy felkiáltott: „Nagy szél fúj, uram!” – galléron ragadta az ügyvéd köpenyét, s letépte válláról; tüstént ezután egy harmadik katona loholt arra, az is felrikkantott: „Nagy szél fúj, uram!” – s kicsavarta kezéből aranygombos spanyolnád botját. Az ügyvéd torkaszakadtából üvöltött, a harmadik csibész után hajította parókáját, majd hajadonfőtt, köpeny és bot nélkül indult útnak, hogy aztán elkészítse minden végrendeletek legérdekesebbjét, s átélje a világ legkülönösebb kalandját. Ön mindezt tudja, legkegyelmesebb uram!

– Nem – felelte a nagyherceg, amikor ezt elmondtam –, én az égvilágon semmiről sem tudok, s különben sem értem, Ábrahám mester, hogyan fecseghet össze nekem ilyen zagyvaságot. A Pont-Neuföt mindenesetre ismerem, Párizsban van; s bár sohasem mentem át rajta gyalog, sokszor átkocsiztam rajta úgy, ahogy rangomhoz illik. Rabelais ügyvédet sosem láttam, és a katonacsínyekkel soha életemben nem törődtem. Amikor fiatalabb éveimben még hadsereget vezényeltem, hetenként egyszer elnászpángoltattam minden nemesúrfit az elkövetett vagy a jövőben elkövetendő ostobaságaiért, a közlegénység eltárgálása viszont hadnagyaim dolga volt, s ők, példám nyomán, ezt meg is tették, ugyancsak hetenként, mégpedig szombaton; vásárnapra az egész hadseregben egyetlen nemesúrfi vagy alantas fickó sem akadt, aki meg ne kapta volna az őt megillető veresadagját; ezáltal a csapataim, a beléjük vert erkölcsösségen kívül, általában a megveretéshez is hozzászótkak, noha ellenséggel sohasem álltak szemben, s ez esetben meg mi mást tehetek volna? – ütöt-

tek. Ezt megértheti, Ábrahám mester; és most, az isten szent szerelmére, mondja meg nekem, mit akar a viharával, a Pont-Neufön megrabolt Rabelais ügyvédjével, mi a mentsége rá, hogy az ünnepség vad zűrzavarba fűlt, hogy engem egy világító golyó üstökön talált, hogy drága fiam a vízmedencébe esett, s áruló delfinek fröcskölték le tetőtől talpig, hogy a hercegné kénytelen volt fátyolát vesztve, felgyűrt szoknyában, Atalantaként¹⁰ menekülni a parkon át, hogy... hogy... ki sorolhatná fel annak a végzetes éjszakának a baleseteit! Nos, Ábrahám mester, halljuk!

– Fenséges uram – válaszoltam alázatos meghajlással –, ugyan mi más lett volna vétkes mindeme szerencsétlenségben, mint a vihar, az az iszonyú ítéletidő, amely akkor tört ránk, amikor minden a legszebb rendben folyt. Parancsolhatok-e az elemeknek? Nem ért-e ugyanakkor engem is csúfos baleset, nem vesztettem-e el közben én is kalapomat, botomat és köpenyemet, mint ama ügyvéd, akit, kérem alázattal, ne tévesszen össze Rabelaisval, a híres francia íróval. Nem.

– Ide hallgass! – szakította most félbe Ábrahám mester szavait Johannes Kreisler. – Ide hallgass, barátom; noha már meglehetősen régen történt, a hercegné születésnapjáról, amelynek az ünnepségét te rendezted, még ma is úgy beszélnek, mint valami sötét titokról, s te a magad szokott módján nyilván sokféle kalandos dologgal próbálkoztál. Ha a nép már addig is afféle varázslónak tartott, az az ünnepség, úgy látszik, még jobban megerősítette ebben a hitében. Mondd el nekem nyíltan, hogy is zajlott le az egész! Tudod, hogy akkor nem voltam itt...

– Hisz ez az – vágott barátja szavába Ábrahám mester –, ez, hogy te nem voltál itt, hogy az ég tudja, miféle pokolbeli fúriáktól üzelve, tébolyultként rohantál el, éppen ez bolondított és vadított meg, ezért idéztem föl az elemek haragját, hogy megzavarjam azt az ünnepélyt, amely

lelkemet marcangolta, mivel te, a dráma tulajdonképeni hőse, hiányoztál, azt az ünnepet, amely először oly gyatrán és nehézkesen indult, de aztán mást sem hozott a szeretett személyekre, csak szorongó álmok kínját, fájdalmat! Rettogást! Tudd meg most, Johannes, én mélyen a lelkedbe néztem, s megláttam a benne szunnyadó veszélyes, fenyegető titkot; forrongó vulkán ez, bármelyik percben pusztító lángokat lövellhet, s kíméletlenül fölemésztet maga körül mindent! Néha olyan lelki folyamatok zajlanak le bennünk, hogy a legmeghittebb barátunkkal sem beszélhetünk róluk. Ezért titkoltam el oly gondosan előled, amit megláttam benned; azzal az ünneppel azonban, amelynek mélyebb értelme nem a hercegnére, hanem egy másik szeretett lényre és rád vonatkozott, erőszakosan akartam megragadni egész énedet. Meg kellett volna elevenedniük legrejtettebb kínjaidnak, hogy álmukból ébredt fúriákként kétszeres erővel szagassák kebledet. Mint a halálba sorvadónak, orvosságom magából az Orkusból¹¹ véve – s ettől a leghevesebb paroxizmusban egyetlen bölcs orvosnak sem szabad visszariadnia – halált vagy gyógyulást készített elő számodra! Tudd meg, Johannes, hogy a hercegné névnapja egybeesik Júlia névnapjával, akit, mint őt is, Máriának hívnak.

– Hah! – kiáltotta Kreisler, s felugrott, tekintetében emésztő tűz izzott. – Hah! Mester, miféle haralom adatott neked, hogy vakmerő, gúnyos játékot üzz velem? A végzetem vagy talán, hogy kezvedbe mered venni a lelkemet?

– Féktelen, hebehurgya ember – felelte Ábrahám mester nyugodtan –, mikor válik végre szíved mindent felperzselő tűzvése tiszta lánggá, amelyet a művészethez, a fenséges és szép dolgok iránti mélységes érzéked táplál! A végzetes ünnepség leírását kívántad, hallgass meg hát nyugodtan, vagy ha erőd olyannyira megrokkant, hogy erre nem vagy képes, akkor magadra hagylak.